

Van woede naar redelijkheid

emoties, dilemma's en erkenning
bij scheiden, nieuwe partner en samengesteld gezin

Corrie Haverkort

Van woede naar redelijkheid

Emoties, dilemma's en erkenning bij scheiden, nieuwe partner en samengesteld gezin
Corrie Haverkort

ISBN 978 90 8850 861 5

NUR 767/730

© 2018 B.V. Uitgeverij SWP Amsterdam

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, *Stbl.* 351, zoals gewijzigd bij het besluit van 23 augustus 1985, *Stbl.* 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich te wenden tot Uitgeverij SWP (Postbus 12010, 1100 AA Amsterdam).

Inhoud

Voorwoord	7
Inleiding	9
Deel I Kwetsbaarheid en verlangen	
Emoties als intelligente oordelen	
1 Verlangen naar een nieuw gezin?	13
2 Het eigen verhaal	16
3 Wat emoties vertellen	21
4 Emoties: urgentie en felheid	25
5 Walging	30
6 Een voorgeschiedenis	35
7 Emoties, zelfreflectie en rechtvaardigheid	41
8 Opedrongen relaties: voedingsbodem voor conflicten	46
9 Kind aan het woord: loyaliteitsconflicten	53
10 De taken van ouders bij de vorming van een nieuw gezin	59
11 Taal, vooroordelen en belemmeringen	66
12 Verdeeldheid zaaiende vragen	71
Deel II Morele dilemma's	
Spanningen in de praktijk	
13 Eigen kind eerst?	
<i>Bloedband en stiefband – hechting of omkeringsgedrag</i>	77
14 Vreemden voor elkaar	
<i>Twee culturen in een gezin – binnen- en buitengrenzen</i>	85
15 Voor wie kies jij?	
<i>Meerdere loyaliteiten naast elkaar – in- en uitsluiting</i>	92
16 Verdriet	
<i>Een achtergrond van verlies – een ontvolkte wereld</i>	97

17	Toch nog samen ouders? <i>Gedeeld ouderschap na scheiding, tijd en identiteit</i>	104
18	Waar ben ik? <i>Wonen in twee gezinnen – wonen in twee sferen</i>	110
19	Gewenst of ongewenst? <i>De stiefouder voegt iets toe – wat is de beste keuze?</i>	117
20	Het doel van stiefouder zijn <i>Een vorm van wijsheid</i>	124
21	Wat bedoel je? <i>Klopt het wat je zegt?</i>	129

Deel III Recht doen aan elkaar

Een menselijke mogelijkheid

22	Als je onzichtbaar zou zijn	139
23	Vrijheid of plicht	143
24	Rechtvaardigheid als billijkheid	150
25	Het rollenspel	158
26	Voorstellingsvermogen en mededogen	166
27	Kleine nuances met grote gevolgen	172
28	Woede en vertrouwen	176
29	Woede, negatieve emoties en verdriet	182
30	Transitie: van woede naar redelijkheid	189
31	Verzoening of vergeving	194
32	Behoeftte aan erkenning	201
33	Erkenning kunnen, willen en gunnen	208
34	Positieve betrokkenheid, genegenheid en geluk	216
	Dankwoord	223
	Verantwoording en onderzoek	225
	Literatuur	226
	Bijlage	229
	Over de auteur	230

Voorwoord

Ouders die gaan scheiden komen op verschillende manieren binnen in mijn kantoor.

Sommigen komen samen en zitten ontspannen naast elkaar. Anderen zwijgen ijsig, een paar lege stoelen tussen hen in. Nog weer anderen komen op het nippertje om te voorkomen ook maar een minuut samen door te moeten brengen in de wachtkamer.

Tijdens de gesprekken om de scheiding te regelen en afspraken te maken over de kinderen komen er veel emoties tevoorschijn. Verontwaardiging en kwaadheid, verdriet en angst. Zeker wanneer er al sprake is van een nieuwe partner nog voordat de scheiding is uitgesproken. En er zonder een nieuwe partnermelding en kennis van een samengesteld gezin al wordt samengewoond. Spanningen tussen ex-partners nemen hierdoor ernstig toe met als gevolg dat een lange juridische procedure onvermijdelijk lijkt. Ongeacht de adviezen van professionals en de uitspraak ‘denk aan de kinderen’ ontstaat er strijd om het gelijk tussen de volwassenen.

Ons huidig rechtssysteem laat weinig ruimte voor de ingewikkelde emoties waarmee scheidingen vaak gepaard gaan. Dat is een gemiste kans, want juist emoties als woede en verdriet hebben veel te vertellen. Met name als het gaat om gevoelens van onrecht. Tijd en aandacht hiervoor maakt dat er recht gedaan kan worden aan elkaar en een jarenlange strijd voorkomen kan worden. Dit sluit precies aan bij de laatste innovaties in de rechtspraak als het gaat om het voorkomen van conflictueuze scheidingen.

Onder leiding van André Rouvoet wordt in de rapportage *Scheiden zonder schade* aanbevolen om te innoveren door weg te bewegen van het huidige toernooi-model. Er wordt gestreefd naar een situatie waarbij er aan ieder recht wordt gedaan in plaats van dat er gestreden wordt. Dit doel sluit naadloos aan bij de thematiek van dit boek, waarin handvatten geboden worden om de conflicten bij scheiding en de komst van een nieuwe partner zoveel mogelijk buiten

de rechtszaal te houden. Vooral door het centraal stellen van het onderwerp rechtvaardigheid en van emoties die verwijzen naar onrecht. Heftige emoties zoals woede en walging, angst en afgunst, maar ook verdriet en teleurstelling. Emoties waar de mediator of de advocaat vaak voor terugdeinst in plaats van de cognitieve betekenis ervan te herleiden en te benutten.

Ook ik vond dit in het begin van mijn praktijkuitoefening moeilijk. Maar gaandeweg zag ik in dat juist door deze emoties te benoemen en te onderzoeken wat ze betekenen, het verzet om tot goede afspraken te komen afnam. Duidelijk werd mij dat iedere cliënt naar erkenning verlangt en dat die onvoldoende geboden wordt door een scheiding alleen juridisch af te wikkelen. Met als gevolg dat de procedure soms snel gevoerd kan worden, maar dat ex-partners nog jaren blijven strijden om deze erkenning. Ook wanneer zij al een samengesteld gezin hebben gevormd.

Dit boek is een zeer welkome aanvulling voor de uitvoering van mijn advocaten- en mediationpraktijk. Een must voor iedere professional in dit werkveld. En aan te bevelen voor ouders die meer zicht willen krijgen op hoe ze om kunnen gaan met zo'n ingrijpende verandering in hun leven: van kerngezin naar samengesteld gezin.

Aleide Hendrikse-Voogt, Vfas-advocaat en -mediator en hoofddocent personen- en familierecht bij de beroepsopleiding voor de advocatuur

Inleiding

‘Dit is niet eerlijk’ en ‘dit klopt echt niet’, zijn de meest gehoorde uitspraken bij een scheiding. Vooral wanneer er tijdens of kort na de scheiding sprake is van een nieuwe partner en er al snel een nieuw gezin wordt gevormd.

‘Het is niet eerlijk dat ik alleen achterblijf. Het is niet eerlijk dat ik de kinderen de helft van de tijd niet meer zie.’ Gevolgd door nog meer voorbeelden wat als oneerlijk ervaren wordt en waar ouders en kinderen verontwaardigd en kwaad over zijn. Zoals het wonen in twee huizen en iedere week op en neer moeten. De opvoeding delen met een stiefouder die toch niets te zeggen zou moeten hebben over de kinderen. En minder financiële middelen als je alleen achterblijft.

De lijst lijkt soms wel eindeloos. En de strijd kan jaren duren.

‘Denk aan de kinderen’ wordt er dan altijd geroepen door de omgeving en door professionals. Maar wat blijkt? Bij een heftige crisis zijn ouders helemaal niet bezig met hun kinderen. Alle energie en aandacht gaat uit naar de eigen pijn, verdriet en woede. Als het gaat om het verlies van liefde en het uiteenvallen van de veiligheid van het gezin wordt er bijna altijd een pijnlijke strijd gevoerd. Het aantal complexe scheidingen neemt nog steeds toe. En meer dan de helft van de tweede relaties valt weer uiteen. De oproep om aan de kinderen te denken, blijkt in de praktijk van liefde, scheiding en stiefgezinnen niet sterk genoeg.

Dit maakt dat het tijd is voor een andere benadering met concrete aandacht voor de heftige emoties van volwassenen. Woede en verontwaardiging worden specifiek belicht. Gevoelens die altijd verwijzen naar recht en onrecht. Wat is rechtvaardigheid eigenlijk als het gaat om liefde, scheiding en een nieuwe liefde? En waarom is goed samenleven en samenwerken onmogelijk als iemand het gevoel heeft dat hem of haar onrecht is aangedaan? Om dit te onderzoeken zijn twintig jaar lang meer dan honderd gezinnen gevolgd die na een scheiding een nieuw gezin hebben gevormd. Hun ervaringen zijn verwerkt in dit boek. Alle voorbeelden berusten op de werkelijkheid. Waarbij relevante denkers als Aristoteles, Kant, Rawls en Nussbaum vanuit een filo-

sofisch perspectief de ervaringen van ouders, stiefouders en kinderen verdiepen. Ook werpen zij een nieuw licht op de menselijke mogelijkheid om woede en verdriet om te zetten in redelijkheid. Waarbij redelijkheid in dit boek verwijst naar het vermogen om te onderzoeken waar emoties naar verwijzen, naar recht doen aan elkaar en naar erkenning.

Van woede naar redelijkheid bestaat uit drie delen.

Deel I gaat over de betekenis van emoties en hoe emoties een intelligent oordeel vormen bij de vraag naar rechtvaardigheid, welzijn en geluk.

Ook de betekenis van het vertellen van het eigen levensverhaal, het narratief, wordt belicht. En voor welke taken gescheiden ouders en nieuwe gezinnen staan. Om te eindigen met de vraag naar menselijke vermogens om de juiste voorwaarden te scheppen om goed samen te leven. Zoals bijvoorbeeld ons inlevingsvermogen en wat onze belemmeringen zijn om ons in te leven in een ex-partner of in de stiefouder van ons kind.

In deel II komen de morele dilemma's aan bod die kenmerkend zijn voor samengestelde gezinnen. De vraag naar identiteit wordt gesteld en waarom het zo moeilijk is om een 'vreemde' te accepteren binnen de intimiteit van het gezin. Ook wordt gekeken naar het doel van een samengesteld gezin. Waarom zou je eigenlijk een nieuw gezin vormen? En hoe maak je de juiste keuzes?

In deel III ligt de nadruk op onze menselijke mogelijkheden die aangesproken kunnen worden om recht te doen aan elkaar. Waarbij het gaat over vrijheid en verantwoordelijkheid vanuit het perspectief van filosofen als Kant, Rawls en Nussbaum. En hoe om te gaan met verschillen? Om ten slotte aan te komen bij de mogelijkheid van transitiewoede waarbij woede omgezet wordt in redelijkheid, erkenning en geluk. Iets waar alle ouders en stiefouders na een scheiding samen met hun kinderen en stiefkinderen naar verlangen.

In de bijlage staat een genogram om de onderlinge relaties tussen partners en ex-partners met hun kinderen, hun nieuwe partners en hun stiefkinderen te kunnen volgen.

Deel I **Kwetsbaarheid en verlangen**

Emoties als intelligente
oordelen

1

Verlangen naar een nieuw gezin?

Uit elkaar gaan na een jarenlang verbond en het gezin opbreken, zijn uitermate ingrijpende existentiële gebeurtenissen in het leven van mensen. De diepe angst de ander kwijt te raken, om niet alleen verder te kunnen. Maar ook de pijn om de ander verdriet te moeten doen omdat de relatie niet meer gewenst is. De angst het veilige en vertrouwde gezin te verliezen. Het niet meer weten wie je bent. Je verloren voelen, eenzaam, een onbekende voor jezelf, zonder te weten hoe verder te gaan. Wat dierbaar is wordt niet zomaar losgelaten. Er is dan ook bijna geen scheiding die niet gepaard gaat met een heftige strijd. Ruzies, verwijten, woede, smeken, huilen en schreeuwen zijn uitingsvormen waarmee de pijn van een scheiding uitgedrukt wordt. Met een intens gevoel dat er onrecht wordt gedaan. Dat het niet eerlijk is om de ander te verlaten of door de ander verlaten te worden. En zeker niet de wijze waarop. Met alle kracht wordt geprobeerd het tij te keren. De conflicten bij een scheiding zijn vaak extra heftig wanneer er sprake is van een nieuwe liefde.

Bijna iedereen die hoort dat de partner verliefd is op iemand anders, reageert geschokt. 'Hoe is dit mogelijk?'. Het feit dat die liefde ook fysiek is, wordt door de meeste mensen ervaren als een klap in het gezicht. Mensen die de scheiding niet gewenst hebben, kunnen sterk afvallen en voelen allerlei ander lichamelijk ongemak, zoals hoofdpijn, maagpijn of spierpijn. Vaak gaan mensen in zo'n situatie ook overmatig drinken of eten. De nieuwe geliefde van een partner vormt een obsessie. Er wordt aan niemand anders meer gedacht dan aan die derde persoon. Met dreigingen om die ander iets aan te doen wanneer die een stap over de drempel zet.

'Als die man of vrouw ook maar met één vinger aan mijn kinderen komt, krijg je ze nooit meer te zien', is een veelgehoorde uitspraak, zowel van vaders als van moeders. Maar ook mensen die de scheiding wel wensen, maken vaak een zware periode door met burn-outverschijnselen, een afwezige houding

of overprikkeling. Kortom: de reacties op een scheiding en de komst van een nieuwe partner zijn heftig en de meeste mensen maken een periode van verzet, angst, woede, schaamte en verdriet door en ervaren een groot gevoel van onrecht, dat zich uit in heftige conflicten.

Het verwerken van liefdesverdriet kan jaren duren. Toch blijkt dat veel mensen na verloop van tijd zich opnieuw kunnen verbinden met iemand anders. Lastiger is het om het vertrouwde gezin los te laten en om te gaan met de komst van een stiefouder in het leven van de kinderen en daarmee in het eigen leven. Van veel gescheiden moeders en vaders hoorde ik: 'Dat hij of zij een ander heeft, dat kan ik nu wel aan, maar dat ik nooit meer een heel gezin zal hebben, dat vind ik zo zwaar.' Of: 'Dat ik mijn kinderen een deel van de tijd niet meer zie, is naar. Maar dat er zomaar een vreemde bijgekomen is die zich overal mee bemoeit, dat voelt niet goed.' Om te eindigen met de uitspraak: 'Ik vind het zo erg voor de kinderen.' Maar gaat het ouders wel echt om de kinderen?

Ouders eerst en dan het kind?

Kinderen zijn kwetsbaar en afhankelijk. Als ouders ruziën, kunnen ze enkel hun vingertjes in hun oren stoppen om het niet te horen, of ze kunnen het huis uitgaan, de straat op, om de gespannen stilletes of het geschreeuw niet steeds opnieuw mee te hoeven maken. Als ouders uit elkaar gaan, hebben kinderen geen andere keus dan heen en weer te gaan tussen twee huizen waar de conflicten vaak nog doorgaan en kinderen regelmatig in een loyaliteitsstrijd getrokken worden. Bovendien nemen spanningen tussen de ouders vaak weer toe als er na verloop van tijd (opnieuw) sprake is van een nieuwe partner. Voortdurende ruzies en geweld tussen ouders voelen voor een kind alsof het op hemzelf betrekking heeft (Kohnstamm, 2011, p. 87).

Dat kinderen zien dat ouders elkaar met woorden en met fysiek geweld te lijf gaan, wordt steeds meer erkend als kindermishandeling. 'Het belang van het kind moet voorop staan.' Dit is wat ouders steevast horen en wat professionals voortdurend roepen, maar uit de praktijk blijkt dat ouders tijdens een relatiecrisis meer aandacht voor hun strijd hebben dan voor hun kind. Ze zijn kwaad of angstig en moeten alles in het werk stellen om hun eigen pijn en verdriet aan te kunnen.

Het stichten van een gezin zien veel mensen als een voorwaarde om gelukkig te worden. Maar zoals blijkt uit de werkelijkheid, biedt noch een relatie noch een gezin een rechte weg naar geluk. Botsende karakters, grote verschillen in wensen en verlangens, een verschillende kijk op wat het leven vraagt en biedt, zorgen ervoor dat een duurzame liefdevolle relatie niet eenvoudig te realiseren is en altijd met veel emoties gepaard gaat. Om al deze emoties en gevoelens van ouders en stiefouders te kunnen duiden, vormt het 'narratief' een bruikbaar uitgangspunt. Een gestructureerd verhaal over echte gebeurtenissen en echte mensen waardoor de lezer zich kan identificeren met de genoemde emoties, zich herkent in de morele dilemma's en zicht krijgt op nieuwe mogelijkheden en kansen. Waar verwijzen de vaak heftige emoties naar? Wat hebben ze ons te vertellen? Waarom zijn emoties zo ingrijpend en hardnekkig? Op welke wijze zouden ze kunnen verwijzen naar de vraag naar rechtvaardigheid en daarmee naar een gelukkig leven?

Ons leven en onze dagelijkse werkelijkheid roepen op om verhalen te vertellen. Door te vertellen wat we doen, wie we zijn en met wie we leven krijgen niet alleen anderen, maar ook wijzelf meer zicht op de loop van ons eigen leven. We vertellen namelijk niet alleen wat we allemaal hebben meegemaakt, met alle feiten op een rijtje, maar interpreteren tegelijkertijd. We geven aan wat ons heeft geraakt, wat ons heeft bewogen om zus of zo te handelen, en wat we als goed of fout interpreteren. Met andere woorden: we evalueren, beoordelen en waarderen de wereld om ons heen om deze te kunnen verstaan. Omdat we door middel van morele reflectie niet alleen de ander, maar ook onszelf willen begrijpen. Ook als het gaat om het verhaal van iemand anders. Omdat we ons dan steeds afvragen: zou ik het anders gedaan hebben?

Om de betekenis van het narratief te verstaan, volgen we de levensverhalen van meerdere ouders en stiefouders van wie de levens en hun kinderen met elkaar verweven zijn. Zoals het verhaal van Martijn, een wat stille en rustige vader. Hij dacht dat hij een goede relatie had met zijn vrouw Eline en hun twee zonen Roman en Julius. Ondanks zijn inzet gingen Martijn en Eline toch uit elkaar. Zij vormden na hun scheiding een co-oudergezin. Eline ging vervolgens samenwonen met Jonas. Dit beviel de zonen helemaal niet en al gauw woonden zij bijna volledig bij hun vader, die intussen een relatie had gekregen met Emma. Martijn en Emma kregen samen nog twee dochters, Mira en Elze. Vooral de komst van Mira heeft veel teweeggebracht.

Verder volgen we het verhaal van Jonas die, na een abrupte scheiding van zijn eerste vrouw Judith, met Eline is gaan samenwonen. In het begin ging dat heel goed. De twee zonen van Eline – Roman en Julius – en de kinderen van Jonas – Laila, Boris en Sven – leken goed met elkaar op te kunnen schieten. Ook over de opvoeding hadden Jonas en Eline in het begin nauwelijks

verschillen van mening. Totdat de kinderen ouder werden en hun karakters steeds meer een rol gingen spelen. Als alle kinderen thuis waren, vormden zij een groot samengesteld gezin met vijf kinderen. Dit bleek zo zwaar te zijn en zoveel conflicten te veroorzaken, dat de kinderen op den duur, net zoals de kinderen van Eline, niet meer bij Eline en Jonas wilden zijn. Ook verdroegen de kinderen van Jonas het niet dat hun ouders nog jaren na de scheiding allerlei conflicten hadden. De relatie tussen Eline en Jonas houdt vervolgens geen stand. Uiteindelijk gaat Jonas verder met Anne.

Ten slotte het levensverhaal van Judith, de eerste vrouw van Jonas. Zij blijft lange tijd alleen. Ze kan de scheiding moeilijk verwerken en voelt zich door Jonas erg in de steek gelaten, zowel wat betreft hun relatie en de zorg voor de kinderen, als financieel. Ze blijft achter met een grote schuld in een te duur huis, totdat ze Harold ontmoet. Met hem kan ze haar gevoelens delen en ziet ze de toekomst weer positiever. Harold is gescheiden van Sophie en met hun twee dochters, Suus en Sara, vormen ze een goed verlopend co-oudergezin. Om de week wonen Suus en Sara bij hun vader Harold. Na verloop van tijd trekt Harold in bij Judith en zijn de twee meisjes om de week bij hun vader, samen met Judith en haar drie kinderen. Dat is erg wennen.

Nadat ook Sophie jaren alleen is geweest ontmoet ze Jeroen en gaan ze samenwonen. Jeroen heeft een zoontje, Daniel, die iedere twee weken een paar dagen bij zijn vader is. Suus en Sara kunnen niet goed opschieten met Jeroen.

De beschrijving van deze verschillende relaties is ingewikkeld om te volgen. Toch is het de werkelijkheid van samengestelde gezinnen. Wie hoort bij wie en wie woont waar? 'Hoe zit jullie gezin eigenlijk in elkaar?', horen stiefouders vaak. Of: 'Hè, ik wist niet dat je nog een zoon had. Die woont niet bij jullie toch?' Nog ingewikkelder wordt het als er sprake is van een tweede scheiding. In de bijlage is een genogram toegevoegd.

Mensen vertellen graag hun levensverhaal. Hoe ze elkaar hebben leren kennen, over de komst van een kind, maar ook over pijn en verdriet. Levensverhalen zijn meer dan het opsommen van feiten. Zoals het levensverhaal van Emma dat, kort gezegd, als volgt is samen te vatten: 'Ik was vijfendertig jaar, ontmoette Martijn. Hij was gescheiden van Eline. Martijn en Eline hadden twee zonen,

Roman en Julius. Drie jaar later kregen Martijn en ik een dochter, Mira. En nog een paar jaar later ons tweede kind.' Zo kort, bondig en feitelijk kun je haar leven samenvatten, maar zo zal niemand van ons een zo belangrijk verhaal vertellen. De feiten zijn voor Emma van veel minder belang dan alles wat zij heeft gevoeld en ervaren en de wijze waarop zij zich hiertoe heeft verhouden. Ook als toehoorder geef je minder om de feiten dan om wat Emma, en ook Martijn, heeft bewogen om bepaalde beslissingen te nemen. Het is verrassend om te horen wat mensen kan raken, gebeurtenissen waar je zonder het verhaal van de ander waarschijnlijk nog nooit bij stil had gestaan. Het werkelijke verhaal van Emma is dan ook als volgt:

Emma: meer dan alleen feiten

'Ik was ontzettend verliefd op Martijn, al jaren. Ik hield dat goed verborgen, ook al werkten we als collega's samen. Toen het eindelijk iets tussen ons werd, vertelde hij over zijn scheiding met Eline en over hun twee zonen. Hij vertelde ook dat hij Eline zo af en toe nog mist. Dat voelde heel pijnlijk. Ik wilde het uitmaken, maar kon het niet, want ik gaf te veel om Martijn. Ik was ondertussen vijfendertig jaar en ik had er meer dan genoeg van om alleen te zijn. Ik verlangde naar een relatie en Martijn leek mij de ideale man. Ik had het gevoel dat ik al jaren op hem had gewacht. Ik ging er dus voor en Martijn gelukkig ook. Zijn kinderen, Roman en Julius, toen vijf en drie jaar oud, waren in die beginjaren de helft van de tijd bij ons. Dat ging prima. De verjaardagen van de kinderen vierden we zelfs met ons allen. Martijn en de jongens en Eline. En ik dus. Die verjaardagen werden meestal bij ons gevierd. Ik deed dan de boodschappen, bakte de taart en zorgde voor een leuk spel of iets dergelijks. Gek eigenlijk, nu ik er op terugkijk. Toen ik in verwachting was en ons dochttertje Mira geboren werd, veranderde er iets. Het leek alsof Eline steeds koeler op mij reageerde. Zodra het over de jongens ging, tijdens een verjaardag of bij de wisseling van de kinderen, draaide ze haar rug naar mij toe. Op een gegeven moment werd het zo erg dat ik er niet meer tegen kon. Toen heb ik tegen Martijn gezegd dat ik er niet meer bij wou zijn als zij de jongens kwam halen of brengen of als we een gezamenlijke verjaardag vierden. Ik kon er niet meer tegen dat ik volledig genegeerd werd en dat mij nooit iets werd gevraagd. Ik kon er niet meer tegen dat mijn inzet als stief-

moeder niet gezien werd. Ik zorgde de helft van de tijd voor hen! Wie was ik eigenlijk in dat samengestelde gezin van ons? Was ik wel van betekenis? Ik zie dat moment nog zo helder voor me!

Het narratief

Door het vertellen van ons levensverhaal krijgt de eigen werkelijkheid een verdieping. Dan wordt door de feiten heen opeens helder zichtbaar hoe iets voor iemand zou moeten zijn of zelfs hóórt te zijn. Dit verschijnsel wordt ook wel ‘filosofisch surrealisme’ genoemd (Van Peursen, 1994). Een intensieve werkelijkheid die geïntensiveerd is omdat het niet gaat om de gewone naakte feiten, maar om de wijze waarop het leven ervaren en beoordeeld wordt. Op zulke momenten worden gebeurtenissen ontsloten tot hun werkelijke betekenis. Echte vragen die ons treffen en waardoor we ons aangesproken voelen, gaan niet in eerste instantie over wetenschappen. In de belangrijke levensmomenten gaat het over liefde en vriendschap, over ziekte, vergankelijkheid en oneindigheid.

Op bepaalde momenten in ons leven – zeker wanneer we geen succes hebben, zoals een huwelijk dat eindigt in een scheiding, wanneer een tweede relatie onder druk komt te staan, bij ziekte of ontslag – vragen we ons af wat de betekenis is van ons leven (Vedder, 2002, p. 90). Dan gaat het over vreugde en verdriet, teleurstelling en liefde, betekenis, zin en zinloosheid. Door het vertellen van ons levensverhaal krijgen de afzonderlijke gebeurtenissen een inzichtelijke opeenvolging en een onderling verband. Anders gezegd: de eigen geschiedenis krijgt in een proces van narrativering vanuit de persoon die vertelt, een eigen vorm, ingebed in tijd en ruimte.

Iedere vertelling is een poging een coherent betoog te houden, bestemd voor degene die wil luisteren maar ook voor de verteller zelf. Hierdoor construeren we onze identiteit. We ordenen gebeurtenissen uit het verleden en plaatsen ze in het heden om te kunnen anticiperen op de toekomst.

Levensverhalen zijn bijna altijd heftig en emotioneel geladen. Bijna niemand vertelt koel en nuchter over verliefdheid of over een verloren liefde, over de nieuwe partner, een ex of over de kinderen. Maar waarom voelt dit alles zo heftig? Waarom gaat ons hart opeens twee keer zo snel als we verliefd zijn? Waarom krijgen we een rode kleur of klamme handen? Waarom worden we kwaad, slaan we met deuren, huilen of schreeuwen we wanneer iets niet gaat zoals we hadden gedacht dat het zou gaan? De vraag is: wat kunnen emoties ons vertellen? De filosofe Martha Nussbaum heeft veel onderzoek gedaan op dit gebied. In haar lijvige, maar boeiende boek *Oplevingen van het denken* beschrijft zij de betekenis van emoties en brengt deze in verband met morele beslissingen. Haar werk sluit bijzonder mooi aan bij de praktijk van het samengestelde gezin, waar emoties bijna altijd een verwijzing vormen naar morele dilemma's.